

[0876] [Besprek]Reitze J. Jonkman en Arjen P. Versloot, *Tusken talen. It ferhaal fan de Fryske taal*. Ljouwert (2008), Útjouwerij Fryslân, 164 s., yll. ISBN 978-90-6273-800-7.

Eltsenien dy't him of har in bytsje dwaande hâldt mei de stúdzje fan it Frysk, sil witte dat der gjin boek is dat de skiednis fan de Fryske taal behannelet. Wat dat oanbelanget, hawwe Jonkman en Versloot mei harren boek yn 'e roas sketten. Neffens it foaropwurd oan de lêzer hawwe se *Tusken talen* oars net ornearre foar it ûnderwiis, mar rjochtsje se har benammen op in breed publyk. Yngeand wolle de auteurs net wêze, mar se wolle dochs ek wer net al te licht oer it ûnderwerp hinne gean. It is oan de resensint om te beoardieljen oft de auteurs yn dy opset slagge binne.

It earste dat jin oan it boek opfalt, is de foarmjouwing. It is rynsk yllustrearre mei in ferskaat oan ôfbyldingen fan hânskriften, printen, foto's fan persoanen, lânskippen, strjitnambuordsjes, kaartsjes (in topper), cartoons, tabellen, skema's en folle net genôch, boppedat gauris yn kleur. Der is hast gjin side dêr't gjin yllustraasje op stiet. Sa is it ferhaal fan de Fryske taal tagelyk in moai 'besjochboek' wurden. Typografysk is ek fan alles út 'e kast helle. Lettertipes sûnder en mei streek, romein, kursyf, fet, yn ferskate fontgrutte en kleuren, mei ynbegryp fan in soarte fan 15^e-ieuske goatyske printletter, te folle om op te neamen. Om my hie dat allegearre wol mei krekt wat minder takind.

No oer de ynhâld. Wat de oanpak fan de auteurs oantreklik makket, is de kar foar in ferhaal – yn fyftjin haadstikken – dat net útgiet fan it (standert-)Frysk allinne, mar fan alle talen dy't yn de rin fan de iuwen yn de Fryske lannen sprutsen en skreaun waarden en wurde, oan hjoed-de-dei ta. Sa begjint it ferhaal mei de relaasje tusken de Friezen en de Romeinen en de effekten fan it Latyn op de Fryske taal, gearfette mei in tal foarbylden yn in tabel op s. 17 (heart *kers* wol yn it rychje thús? ferl. *harsens* en *farsk* en Holl. *hersens* en *vers*; men soe *kars* ferwachte hawwe, dat *kers* sil wol in Hollânsk lienwurd wêze). Fansels bliuwt de rol fan it Latyn wichtich oant lang nei't de Romeinen fan it toaniel ferdwûn binne. Yn de tsjerke waard de misse opdroegen yn it Latyn, mar it is net sa, lykas de auteurs hawwe wolle, dat de folkstaal net yn 'e tsjerke heard wurde koe. Net allinne sei de priester eltse sneon it Credo en it gebed fan ús Hear yn it Frysk op, mar boppedat preke er, ek yn Fryslân, yn de folkstaal, ek al waard de preek yn it Latyn delskreaun (Bremmer 2004: 78-9). Faaks waard ek wol it Leechdútsk yn de Fryske tsjerken brûkt, want as de Friezen yn de *Magnuskerren* yn jubel útbrekke oer alle privileezjes dy't se fan Karel de Grutte krige hawwe, dogge se dat yn it Leechdútsk: 'Crist si unse nathe, kyrieleys'.

Nei it Latyn folget omtinken foar it Germaansk en wurdt dy âldfaar fan it Frysk útlein, hiel aardich, oan de hân fan de rune-ynskripsje fan de goudene hoarn fan Gallehus. Sa kin ek moai it sykljocht op de Fryske runen skine (al is it perfoarst net wis dat de SKANOMODU-munt yn Ingelân fûn is, p. 25). Fan it Germaansk wurdt de stap nei it Kust- of Noardsee-Germaansk (ek wol Ingweoansk) makke en mei foarbylden ferdúdlike. Fia it Frankysk, dat fan likernôch 800 ôf njonkenlytsen it Kust-

germaansk ferkringt, komme wy dan by it Aldfrysk. Dy faze fan de taal wurdt yn it politike en sosjale ramt fan de hege midsieuwen set om sjen te litten hoe't de Fryske lannen sûnder in lânshear kamen te sitten en harsels bestjoerden en hokker gefolgen dat hân hawwe sil foar it ûntbrekken fan in brede midsieuske Frysktalige literatuer. Dat it Frysk earst nei 1000 in selsstannige taal waard (s. 41), wol der by my net yn, want hoe soene de auteurs dan de oarsprong fan it Eilân-Noardfrysk ferklearje wolle? Algemien wurdt ommers oannommen dat dy eilannen om 800 hinne troch Friezen kolonisearre binne (byg. Århammar 2001: 531). Nei apart omtinken foar de posysje fan it Frysk foar it Middelnederlânsk en it Middelleechdútsk oer komt it Midfrysk op it aljemint. Wa't tinkt dat dan Gysbert-en-dy oan bar binne, is mis, want mei Midfrysk bedoele de skriuwers it Frysk fan 1450 oant 1550. Wiidweidiger as by oare problemen wurdt stilstien by de problematyk fan de perioadisearring fan it âldere Frysk, dêr't de fisy fan Versloot (2005) by folge wurdt (it iennichste tydskriftartikel dat yn de bibliografyske ferantwurdling op s. 138-9 neamd wurdt). Dat oare (en faaks minder forsearre) opfettingen oer de perioadisearring fan it Aldfrysk mooglik binne, haw ik sjen litten yn Bremmer (2009: 119-25). Yn de tabel dy't de ferskate perioaden fan it Frysk yllustrearje moat (s. 57), sitte wat flaters: as Midfrysk *schiiip* it meartal fan 'skip' is, dan stiet dat njonken *schypen* (Aysma); *sworen* 'swerren' komt neffens my net foar; behalven *haet* 'wat' is der ek *hot*, dat like populêr is, wylst Nijfrysk *wat* in Hollânsk lienwurd is.

De nije tiid begjint mei de behanneling fan de opkomst fan it Stedfrysk as gefolch fan de opkomst fan de stêden mei har hannelsbannen mei (Noard-)Hollân. De skriuwers litte oars goed útkomme dat him in selde soarte fan ûntjouwing yn Hollân foardocht, mei yn de stêden in oare, sosjaal hegere taalfariant as op it plattelân dêromhinne. Yn it ferlingde fan it Stedfrysk dogge de auteurs it ûntstean fan it Biltsk, it Amelânsk en it (Skylger) Midslânsk út 'e doeken.

Earst no, en dan binne wy al oer de helte fan it boek hinne, komt it (ier)Nijfrysk op it aljemint, it tiidrek fan sawat 1600 oant 1800, dat oarnaris yn de Frisistyk as Midfrysk oantsjut wurdt. Fansels wurdt de fokus rjochte op Gysbert Japix, mar, en dat fernuvere my, foar tiidgenoaten is gjin plak ynromme, krekt as wienen der gjin oaren dy't Frysk skreaune en komt Gysbert út de loft fallen. Alle klam leit op dy syn *Friesche Rymlerye*; de *Friessche Tjerne* út 1640 wurdt allinne yn 'e flecht wei neamd. Net neamd wurdt dat yn 1640 ek Petrus Baardt syn *Boere-Practica* ferskynd is, wylst 1639 in werprintinge seach fan Johan van Hichtum syn brulloftsgearspraken *Ansck in Houck* en *Wouter in Tialle*, earder ferskynd yn respektifyk 1605 en 1609. Lêstneamde gearsprak hat boppedat Gysbert syn *Tjerne* beynfloede (sjoch Breuker 1989: II, 293-4). De *Villanelles* fan Jacques Vredeman de Vries út 1602 wurde wol opfierd yn in oersjoch fan jiertallen op s. 82, mar net behannele, likemin as de Fryske stikken yn Jan Jansz. Starter syn *Friesche Lusthof* (1621), hoewol't op s. 64 in ôfbylding fan de titelside fan dat boek presintearre wurdt en it boek yn 1635 al fiif kear werprinte wie. De *Sprekwurden fan Burmania*, oerlevere yn in hânskrift fan 1614, kamen yn print út yn 1641. Van der Kuip (2003:

46) hat sjen litten dat it oanlizzen fan sprekwurdsamlingen om 1600 hinne in typysk skaaimerke is fan in besykjen om in taal ta in heger nivo te ferheffen. Tsja, oardeheal side foar de perioade oant 1800 is fierstente min. Gjin omtinken foar de *Friesche Rymlerye* fan Jan Althuysen (1755) of it dichtwurk fan Eelke Meinerts of Durk Lenige, it skabreuze *Waatze Gribberts brilloft* (1701; werprintingen yn 1714, 1733), om mar te swijen fan de de almanakken mei Fryske stikken, dy't by tûzenen ferkocht waarden. It soe wolris sa wêze kinne dat krekt dy almanakstikjes mei har faken 'boertige' gearspraken it Frysk troch de achttjinde ieu droegen hawwe, want it is benammen by dat sjenre dat de Bruorren Halbertsma har yn it begjin fan de njoggentjinde ieu sa suksesfol oanslute.

It folgjende haadstik 'Beskaafd Stedsk en Leewarders' beslacht fyftjin siden – wat in kontrast! – en nimt *en passant* ek de lytse Fryske dialekten fan Skylge, Skiermûntseach en Hylpen mei. Hjir kinne de auteurs har moai rêde mei ynsichten fan de sosjolingwistyk. Foar alle fjouwer dialekten liket de ein yn sicht. Oan it Gittersk/Stellingwerfsk wurdt ek in apart haadstik bestege. Aardich is dat de auteurs sjen litte hoe't plaknammen op *-gea* (byg. *Jobbegea*, *Spangea*) yn eardere tiden nammen op *-ing* wiene, mar letter ferfryske binne. It krewearjen fan de Stellingwarwer Schrieversronte hat der sterk ta bydroegen om it Saksyske dialekt fan dit part fan Fryslân in heger oansjen te jaan.

Yn trije haadstikken wurdt dêrnei it Nijfrysk fan de lêste hûndert jier behannele en fernimt de lêzer hoe't it Frysk stapke foar stapke de erkenning krige dy't it fertsjinnet. Gâns ynstituten, lykas de Fryske Akademy, de Afûk en de PB/Tresoar, passearje de revu. Kneppelfreed mist net, fansels, mar wat mear omtinken foar de maatskiplike ferpyldering en it krewearjen fan al dy minsken binnen dy pylders foar it libben hâlden fan it Frysk troch it organisearjen fan gearkomsten, toochdagen, en, boppe al, it publisjearjen fan Frysktalige boeken, hie neffens my wol op syn plak west. Ik tink bygelyks oan al dy kristlike organisaasjes dy't foar it Frysk yn it spier west hawwe, lykas it Kristlik Frysk Selskip, it Roomsk-Frysk Bûn, it Kristlik Frysk Striidsbûn, it Grifformearde Frysk Selskip, de Kristlike Underwizers Mienskip en de Kristlike Fryske Mienskip op frijsinnige grûnslach. En dy sille grif har sosjalistyske en liberale tsjinhingers hân hawwe. Fansels kriget de stavering fan it Frysk rom plak tawiisd, likegoed as de ferhollânsking fan it Frysk, in grutter bedriging as it hantsjefol (ynternasjonale) Ingelske lienwurden, tinkt my. Dat de ynternasjonalisearring fan de Nederlânske befolking Fryslân net oerslacht, docht bliken út it feit dat yn Ljouwert mear as 60 talen sprutsen wurde. Fan dy frjemde talen is it in lytse sprong nei de Friezen om utens: it lêste haadstik nimt de lêzer mei nei Sealterlân en Noard-Fryslân. Faaks hiene lytse tekstfoarbylden fan dy Fryske susterfarianten sjen litte kind hoe't it Frysk dêr der útsjocht.

Gearfetsjend kin ik sizze dat *Tusken talen* grif in oanwinst is. De ôfwikseljende klam op it Frysk en de oare talen dy't yn en om Fryslân in plak hiene en hawwe, jout in moai perspektyf. Ik leau dat de auteurs ek de goeie toan troffen hawwe om in breder publyk oan te sprekken. Dat by dat stribjen it lykwicht wolris weifalt, is

wat spitich. Wêrom't it tiidrek fan 1600 oant 1800 yn in sucht ôfdien wurdt, is my net dúdlik wurden.

Mear as de helte fan it boek wurdt bestege oan de tiid foar 1500. Unbewust faaks litte de auteurs sjen hoe wichtich oft dy iere perioade foar de skiednis fan it Frysk west hat. As it wier sa is as de *Leeuwarder Courant* fan 17 septimber 2011 berjochte, nammentlik dat it it fak Aldfrysk 'onder druk staat' en dat de kâns grut is dat it skrast wurde sil as de tsjintwurdige dosint simmer 2012 mei pensioen sil, dan wurdt dêrmei dus ek de mooglikheid skrast om yn Grins de helte fan de Fryske taalskiednis yngeand te bestudearjen en foar wittenskippers en breed publyk tagelyk tagonklik en rillevant te meitsjen. It boek *Tusken talen* lit sjen dat de autofabrikant Henry Ford net gelyk hie mei syn útspraak "history is bunk". It is de opdracht fan de wittenskipper om de skiednis, ek fan talen, ta libben te bringen. En dat is Jonkman en Versloot goed slagge.

Århammar, Nils (2001), 'Die Herkunft der Nordfriesen und des Nordfriesischen'. In: Horst H. Munske e.o. (red.), *Handbuch des Friesischen / Handbook of Frisian Studies* (Tübingen: Niemeyer), 531–7.

Bremmer Jr, Rolf H. (2009). *An Introduction to Old Frisian. History, Grammar, Reader, Glossary* (Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins).

Breuker, Philippus H. (1989). *It wurk fan Gysbert Japix. I. Tekst yn facsimile. II. Oerlevering en ûntstean* (Ljouwert: Fryske Akademy).

Kuip, Frederik J. van der (2003). *De Burmania-sprekwurden. Santjinde-ieuske Fryske sprekwurden ferklearre en yn har tiid besjoen* (Ljouwert: Fryske Akademy).

Rolf H. Bremmer Jr
Universiteit Leiden